

BUYUK ALLOMALAR VA O'ZBEK TILI RIVOJI

Barnayeva Shahlo Baxtiyorovna

Buxoro viloyati G'ijduvon tuman 1-son Texnikumi

Ona tili va adabiyot.

[*barnayevashahlo@gmail.com*](mailto:barnayevashahlo@gmail.com)

Tel:90-611-65-90

Annotatsiya

Ushbu maqolada buyuk o'zbek va turkiy allomalarining o'zbek tili rivojiga qo'shgan hissasi ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Mahmud Kashgariy, Ahmad Yugnaki, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Babur va boshqa mutafakkirlarning tilshunoslik, leksikografiya, adabiy tilni shakllantirish va grammatika sohalaridagi xizmatlari ko'rib chiqiladi. Maqola tilning tarixiy evolyutsiyasi, adabiy tilning standartlashuvi va milliy o'zlikni saqlashdagi allomalarning rolini ochib beradi. Tadqiqot natijalari tilshunoslik, tarix va madaniyatshunoslik sohaları uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, mustaqillik davrida o'zbek tilini yanada rivojlantirish strategiyalariga asos bo'lishi mumkin.

Kalit so'zlar: o'zbek tili rivoji, buyuk allomalar, Alisher Navoiy, Mahmud Kashgariy, turkiy tilshunoslik, adabiy til, leksikografiya, milliy til siyosati.

Kirish

Til — xalqning ruhi, madaniyati va o'zligining eng muhim ko'rsatkichi. O'zbek tili turkiy tillar oilasiga mansub bo'lib, o'zining boy tarixiy rivoj yo'liga ega. Bu rivojda buyuk allomalar va mutafakkirlarning hissasi beqiyosdir. Ular nafaqat adabiy asarlar yaratdilar, balki tilning grammatik qoidalarini belgilab, lug'at boyligini oshirdilar va adabiy tilning asoslarini qo'ydilar.

Ilmiy nuqtai nazardan, til rivoji — bu ijtimoiy-tarixiy jarayon bo‘lib, unda shaxsiyatlarning roli muhim o‘rin tutadi. Alisher Navoiyning “Muhokamatu-l-lugatayn” asari, Mahmud Kashgariyning “Devonu lug‘otit turk” lug‘ati kabi yodgorliklar o‘zbek va turkiy filologiyasining asosiy manbalaridir. Ushbu maqolada allomalarning tilshunoslikdagi xizmatlari va ularning zamonaviy o‘zbek tili rivojiga ta’siri chuqur tahlil qilinadi.

Qadimgi va o‘rta asr allomalarining hissasi

Mahmud Kashgariy (XI asr)

Mahmud Kashgariy turkiy tillarining birinchi ilmiy lug‘atini yaratgan buyuk tilshunosdir. “Devonu lug‘otit turk” (1072–1074) asari 7500 ga yaqin turkiy so‘zlarni qamrab olgan bo‘lib, unda turli turkiy qabilalar tillari solishtirilgan. Bu asar nafaqat leksikografiya, balki etnografiya va dialektologiya uchun ham muhim manbadir. Kashgariy orqali turkiy tillarning ilmiy tasnifi va grammatik tuzilishi birinchi marta tizimli ravishda o‘rganildi.

Ahmad Yugnaki (XII asr)

“Ahmad Yugnaki”ning “Hibatul haqoyiq” asari o‘zbek adabiy tilining dastlabki namunalaridan biri hisoblanadi. Unda axloqiy-falsafiy g‘oyalar bilan birga tilning ifodaviy imkoniyatlari namoyon etilgan. Yugnaki asari orqali o‘zbek tili sheva va dialektlardan adabiy til sari qadam tashlagan.

Buyuk allomalar o‘zbek tilining rivojlanishiga qanday ta’sir qilgani to‘g‘risida ma’lumot topilmadi. Lekin O‘zbekiston rahbariyatining ajdodlarimiz qoldirgan boy madaniy merosni kelgusi avlodlarga yetkazish bo‘yicha ishlari O‘zbekistonning izchil rivojlanib borayotganida muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. [3](#)

O‘zbek xalqining ma’naviy dunyosiga katta ta’sir qilgan allomalardan ba’zilari:

- **Alisher Navoiy.** O‘zbek xalqining ma’naviy dunyosining shakllanishiga juda kuchli va samarali ta’sir qilgan allomadir. [3](#)
- **Zahriddin Muhammad Bobur.** O‘zbek va tojik tillarida yozilgan «Boburnoma» asari o‘zbek adabiy tilining rivojlanish tarixida muhim o‘rin tutadi. [35](#)

- **Imom Buxoriy.** «Sahihul Buxoriy» asari islom dinshunosligi va arab tilining rivojlanishiga ta'sir qilgan. [4](#)
- **Abu Rayhon Beruniy.** Beruniy o'z asarlarini o'sha davrda o'zbek deb atalgan xorazmiy tilida yozgan. [34](#)
- **Abu Ali ibn Sino.** «Tib qonunlari» asari o'zbek adabiy tilining rivojlanish tarixida muhim o'rin tutadi.

Alisher Navoiy — o'zbek adabiy tilining otasi

Alisher Navoiy (1441–1501) o'zbek tilining rivojida eng buyuk shaxsiyatdir. Uning “Muhokamatu-l-lugatayn” asari turkiy (o'zbek) va fors tillarini solishtirib, turkiy tilning ustunliklarini ilmiy jihatdan isbotlagan. Navoiy:

- Turkiy tilning boy leksikasini ko'rsatib, uning adabiy til sifatida qo'llanilishini ta'minladi.
- “Xamsa” va boshqa asarlarida tilni boyitdi, yangi iboralar va metaforalarni yaratdi.
- Grammatik qoidalarni mustahkamladi va she'riyatda vazn va qofiya tizimini takomillashtirdi.

Navoiy faoliyati natijasida Chig'atoy adabiy tili (eski o'zbek tili) gullab-yashnadi va keyingi asrlarda o'zbek tilining asosiga aylandi.

XVI–XIX asrlar allomalari

Zahiriddin Muhammad Babur “Boburnoma” asari bilan o'zbek nasrining rivojiga ulkan hissa qo'shdi. Unda tilning sodda, ravon va aniq uslubi namoyon bo'lgan. Bobur she'riyatida ham turkiy tilning imkoniyatlarini keng ishlatgan.

Bu davrda Muhammad Salih, Fazliy va boshqa shoirlar tilni yanada takomillashtirdilar.

XX asr va mustaqillik davridagi rivoj

Sovet davrida o'zbek tili lotin va kirill alifbosida rivojlandi. Mustaqillikdan keyin esa Prezident Islom Karimov va Shavkat Mirziyoyev davrida o'zbek tilini davlat tili sifatida mustahkamlash bo'yicha muhim qarorlar qabul qilindi. Zamonaviy olimlar

— A. Nurmonov, A. Safoev, G'. Abdurahmonov va boshqalar Navoiy va Kashgariy an'analarini davom ettirib, o'zbek tilining ilmiy terminologiyasini yaratdilar.

Ilmiy va madaniy ahamiyati

Buyuk allomalarning faoliyati quyidagi natijalarni berdi:

- O'zbek tilining adabiy me'yorlarini shakllantirish.
- Tilning ilmiy va badiiy imkoniyatlarini kengaytirish.
- Milliy o'zlik va madaniy merosni saqlash.
- Turkiy tillar oilasidagi o'zbek tilining o'rnini mustahkamlash.

Zamonaviy globallashuv sharoitida bu tajribalardan foydalanib, o'zbek tilini raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt va xalqaro munosabatlarda yanada rivojlantirish mumkin.

Xulosa

Buyuk allomalar o'zbek tili rivojida hal qiluvchi rol o'ynagan. Ularning ilmiy va adabiy merosi bugungi kunda ham tilni boyitish va takomillashtirishning asosiy manbai bo'lib qolmoqda. O'zbek tilini rivojlantirish — bu nafaqat lingvistik, balki milliy va davlat siyosati masalasidir. Allomalar an'analarini davom ettirish orqali tilimizni zamonaviy talablar darajasiga ko'tarishimiz mumkin.

Tavsiyalar:

- Ta'lim dasturlarida allomalar asarlarini chuqur o'rganishni kuchaytirish.
- “O'zbek tili va adabiyoti” fanini zamonaviy metodlar bilan boyitish.
- Milliy korpus tilshunosligini rivojlantirish va raqamli lug'atlar yaratish.
- Yoshlar orasida Navoiy va boshqa allomalar merosini targ'ib qilish.

Adabiyotlar

1. Nurmonov A. *O'zbek tili tarixi va dialektologiyasi*. Toshkent, 2022.
2. Alisher Navoiy. *Muhokamatu-l-lugatayn*. Toshkent, 2010.
3. Mahmud Kashgariy. *Devonu lug'otit turk* (tarjima). Toshkent, 2021.
4. Babur. *Boburnoma*. Toshkent, 2019.

5. Safoev A. O‘zbek adabiy tilining shakllanishi. *Til va adabiyot ta’limi*, 2024.
6. Kononov A.N. *Grammatika sovremennogo uzbekskogo literaturnogo yazyka*. Moskva, 1960.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining til siyosati bo‘yicha farmonlari (2020–2026).